

УДК 159.922.7

Бочелюк В. В.

аспірант кафедри практичної психології
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б

СТРУКТУРА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ВІКТИМНИМИ ДІВЧАТАМИ-ПІДЛІТКАМИ

У статті проаналізовано структурні компоненти підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків. Визначено мотиваційно-орієнтовний, особистісний, операційно-технологічний і рефлексивно-оцінний компоненти підготовки студентів-психологів, обґрунтовано послідовність реалізації фахової підготовки майбутніх психологів в умовах навчання у вищій школі.

Ключові слова: компоненти, модель, підготовка, студент, умови, формування.

Постановка проблеми. Психологічна діяльність виступала предметом дослідження Г. С. Абрамової, О. Ф. Бондаренко, П. П. Горностая, Т. Б. Хомуленко. Осмислення специфіки діяльності психологів освіти знайшло відображення в роботах Ю. З. Гільбуха, К. М. Гуревича, І. В. Дубровіної, К. В. Седих, Н. Ф. Шевченко та ін. Діяльність практичного психолога в різних контекстах вивчалася українськими психологами Г. О. Баллом, О. І. Бондарчук, В. Й. Бочалюком, С. Д. Максименко, О. Г. Солодуховою, К. І. Фоменко та іншими дослідниками.

Вітчизняний досвід підготовки практичних психологів показує, що існуюча традиційна система навчання не забезпечує повною мірою формування майбутнього професіонала, здатного на високому рівні виконувати свої професійні обов'язки й реалізовувати професійні функції. Не кожний спеціаліст, який має фахову освіту, здатний виконувати функції психолога, а тим більше надавати психологічну допомогу клієнтам.

Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти, наукових праць та сучасної практики психологічної діяльності виявив низку притаманних системі вищої психологічної освіти суперечностей: між об'єктивною та соціально зумовленою потребою суспільства в психологах, які здатні здійснювати профілактичну, психодіагностичну й психокорекційну роботу з клієнтами, та недостатньою орієнтацією на це їх фахової підготовки в умовах вищої школи; між рівнем підготовленості студентів та можливістю застосовувати свої знання, вміння та навички на практиці.

Аналіз досліджень і публікацій. Обґрунтуванню провідних питань професійної підготовки студентів присвячено праці науковців у галузі психології, педагогіки, філософії, соціології з різних позицій. Загальний аналіз опрацьованих літературних джерел показав, що сучасна система професійної підготовки не виключає, а, навпаки, сприяє розвитку особистісних

якостей студентів. Ефективність навчання значною мірою залежить від того, наскільки мотиваційна сфера майбутніх фахівців підкріплює сам освітній процес. До цього додається необхідність створення гнучких систем навчання, що активно реагують на зміни у виробничій, науковій і соціальній сферах.

О. А. Ігнатюк установлено, що сьогодні розуміння структури професійної діяльності фахівця не може вважатися однозначним і тому не отримало належного відображення в існуючій системі його фахової підготовки у вищих навчальних закладах [3]. Цілком зрозуміло, що розробка цих проблем набуває великого значення для методичного психолого-педагогічного забезпечення практики управління фаховим самовизначенням, фаховою підготовкою, вихованням і самовдосконаленням майбутніх психологів.

Вітчизняними психологами О. І. Бондарчук, О. Г. Солодуховою доведено, що ефективність підготовки майбутніх психологів (якість і система знань, рівень сформованості практичних умінь, критичність мислення студентів-психологів, самореалізація особистості, самостійність опрацювання наукового матеріалу тощо) забезпечується професійно-педагогічною компетентністю професорсько-викладацького складу, використанням різноманітних форм і методів викладання навчальних дисциплін, запровадженням контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів [1;4].

В. Й. Бочелюк було зазначено, що науково-методичне забезпечення викладання практико-орієнтованих дисциплін ґрунтується на організаційних умовах організації підготовки майбутніх фахівців (визначення мети, завдань, відбір і конкретизація навчального матеріалу, планування методів викладання і методів стимулювання та контролю навчально-пізнавальної діяльності, підготовка навчально-методичного забезпечення, організація дисципліни, робочої атмосфери на заняттях) і педагогічних умовах (виклад навчального матеріалу, застосування прийомів збудження інтересу й активності слухачів до сумлінної навчально-пізнавальної, науково-дослідницької діяльності, прийомів емоційного піднесення слухачів, установлення міжособистісних контактів та стосунків тощо) [1].

Слід зазначити, що підготовка майбутніх психологів в умовах вищої освіти є однією з актуальних проблем, результатом якої є формування професійної компетентності майбутніх фахівців у психологічній галузі. Така підготовка може бути забезпечена шляхом реалізації відповідних форм й методів, що орієнтуються на розвиток професіоналізму психологів.

Мета статті — проаналізувати структурні компоненти підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків.

Виклад основного матеріалу. У сучасній літературі в основному зустрічаються тлумачення професійної підготовки як рівня професійних знань, вмінь та навичок і як характеристики професіоналізму фахівця. У першому випадку підготовка розглядається як особливий досягнутий на певний час рівень, проміжний між фахівцем й професіоналом, тобто мова йде про тимчасову підготовку, активізацію психічних функцій, уміння мобілізувати фізичні і психічні ресурси для реалізації професійних функцій. Як

характеристика професіоналізму фахівця, підготовка визначається внутрішнім настроєм на певну професійну поведінку, настановою на активні і доцільні дії в роботі.

Більшістю вітчизняних дослідників професійна підготовка до певного виду діяльності розглядається в єдності трьох складових її компонентів: змістового, процесуального та мотиваційно-цільового (В. Й. Бочалюк, С. Д. Максименко, О. П. Сергеєнкова та ін). Причому до останнього компонента професійної підготовки входять особистісні якості. Ці якості визначають спрямованість майбутньої діяльності та забезпечують її дієвість та інтенсивність на основі функціонування психічних механізмів вольової регуляції.

Система професійної підготовки повинна функціонувати відповідно до реальних вимог професійної діяльності фахівця певної кваліфікації. Кваліфікаційна характеристика повинна спиратися на ретельний аналіз тих функцій, які задаються суспільством, і відображати внутрішню структуру професійної діяльності. Щоб майбутній психолог відповідав вимогам, що пред'являються сучасним суспільством, необхідно мати ясне уявлення про те, якими якостями, знаннями, уміннями та навичками він повинен володіти.

Показниками підготовки студентів-психологів виступають професійні знання, уміння та навички, що в сукупності складають компетентність майбутнього фахівця. При цьому показники підготовки психолога повинні, по-перше, визначати підготовленість майбутніх психологів до професійної діяльності, що постійно змінюється (забезпечення подвійного випередження поточного соціального замовлення); по-друге, критерії оцінки підготовки майбутнього психолога повинні відображати специфіку професійної діяльності; по-третє, показники підготовки майбутнього психолога повинні оцінювати не тільки результат професійної підготовки, але і весь процес становлення психолога на різних етапах і ступенях вищої освіти.

У розробленні програми підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків ми дотримуємося думки М. С. Янцура про те, що професійна підготовка — це «система організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, загальних і професійних знань, умінь, навичок і професійної готовності» [5, с. 194].

Поняття «підготовка майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків» нами розглядається як процес навчання у вищій школі (спеціально організований цілеспрямований процес формування готовності студентів до реалізації в майбутньому професійних функцій). Результатом підготовки стане наявність компетенції, знань, умінь та навичок, необхідних для успішної професійної діяльності.

На основі аналізу наукової літератури та нормативних документів ми зробили спробу визначити сутність поняття «підготовка майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків». Отже, це поняття ми розуміємо як стійке системне психологічне утворення в структурі особистості майбутнього фахівця, яке виражає прагнення фа-

хівця на основі наявних професійних знань, умінь, професійної спрямованості й особистісних якостей успішно вирішувати питання запобігання та подолання віктимної поведінки.

Ключовими характеристиками підготовки студентів-психологів до роботи з віктимними підлітками є зацікавленість майбутніх психологів в оволодінні соціально-психологічними технологіями профілактичної роботи з попередження віктимної поведінки підлітків (мотиваційно-орієнтований компонент); спрямованість особистості студента на оволодіння засобами профілактичної діяльності, усвідомлення значущості професійної компетентності (особистісний компонент); сформованість спеціальних вмінь і навичок, наявність необхідних знань (операційно-технологічний компонент); інформованість про себе, свій рівень володіння необхідними знаннями, навичками й уміннями щодо застосування профілактичних форм роботи з підлітками в професійній діяльності (рефлексивно-оцінний компонент).

На нашу думку, при підготовці майбутніх психологів варто врахувати психолого-педагогічні та організаційно-педагогічні умови, кожен з яких вимагають специфічних засобів реалізації.

До психолого-педагогічних умов нами віднесено: формування готовності до професійної діяльності з урахуванням усіх її компонентів: мотиваційно-орієнтованого, особистісного, операційно-технологічного, рефлексивно-оцінного.

Засоби реалізації даного виду умов — це залучення майбутніх психологів до активної пізнавальної та практичної діяльності; забезпечення змін значущих мотивів, формування потреби в самооцінці рівня володіння професійною компетентністю (проблемні лекції, практикуми, практичні заняття тощо). Застосування активних методів і форм навчання, використання інноваційних психолого-педагогічних технологій навчання.

До організаційно-педагогічних умов віднесено: наповнення практичним змістом практико-орієнтованої дисципліни та інформативним змістом дисципліни професійного спрямування; розробка інтегративних курсів з підготовки студентів до профілактичної роботи; застосування активних методів навчання в умовах вищої школи.

Засоби реалізації даного виду умов — це висвітлення можливостей профілактичної роботи психолога та їх практичне застосування при вивченні навчальних курсів: «Вступ до фаху», «Соціальна психологія», «Психологія особистості», «Методики групової роботи», «Основи психокорекції», «Психологічний практикум»; розробка та впровадження додаткових професійних освітніх програм як документально-змістової основи підготовки майбутніх психологів.

До структурних блоків підготовки майбутнього психолога до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків нами віднесено такі блоки: цільовий, змістовний, результативний.

Цільовий блок містить мету, завдання, принципи та концептуальні положення підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків. До змістовного блоку входять компоненти, критерії та етапи підготовки майбутніх психологів до роботи з

попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків. Результативний блок характеризує рівні підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків: високий, середній, низький та елементарний.

Відзначимо, що врахування компонентів підготовки майбутніх психологів вимагають активного залучення студентів до практичної діяльності, що забезпечує різні ступені опанування знаннями, уміннями й навичками з профілактичної роботи в професійній діяльності.

Так, задля формування мотиваційно-орієнтовного компонента підготовка має передбачати активну пізнавальну діяльність студентів-психологів, забезпечення їй глибоке усвідомлення ними необхідності застосування профілактичних форм роботи у власній професійній діяльності.

Для формування операційно-технологічного компонента підготовки під час навчання у вищій школі має бути забезпечена активна пізнавальна та практична діяльність студентів, що гарантує опанування психологічними знаннями усвідомлення значущості цих знань, оволодіння вміннями та навичками ефективної практичної роботи.

З метою формування особистісного компонента підготовки необхідно розвивати у студентів професійно важливі якості і особистісні властивості (наприклад, вольові зусилля, ціннісні орієнтації, емоційні стани тощо), які сприятимуть у своїй сукупності виконанню професійних функцій.

При формуванні рефлексивно-оцінного компонента підготовки викладач має залучати майбутнього психолога до активної пізнавальної діяльності, що сприяє актуалізації потреби в самопізнанні та самоаналізі власних знань, умінь та навичок, формуванню адекватної самооцінки, уміння застосовувати знання про себе з метою вдосконалення власної професійної компетентності.

Саме критерії визначають рівень професійної підготовки майбутніх психологів. Тому нами теоретично обґрунтовано готовність майбутніх психологів до профілактичної діяльності з віктимними підлітками за когнитивним, емоційно-вольовим, комунікативним та рефлексивним критеріями.

Зазначимо, що в межах кожного з критеріїв визначаються рівні підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків: високий, середній, низький та елементарний.

Таким чином, зазначимо, що виділені нами структурні компоненти підготовки майбутнього психолога до попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків знаходяться в тісному зв'язку і динамічній взаємодії між собою, взаємодоповнюючи і взаємовпливаючи один на одного. У сукупності їх можна розглядати як структурні елементи підготовки майбутнього психолога до попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків, оскільки вони цілком відображають даний феномен, характеризуючий його як цілісне системне утворення.

Отже, формування всіх компонентів підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків (мотиваційно-орієнтовного, особистісного, операційно-технологічного, рефлексивно-оцінного) має спиратися на організаційно-педагогічні та психолого-

педагогічні умови, що забезпечують розвиток усіх компонентів фахової підготовки.

Здійснювати підготовку студентів-психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків необхідно за п'ятьма етапами.

Пропонуємо таку послідовність етапів підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків як логічний перебіг взаємодоповнюючих етапів.

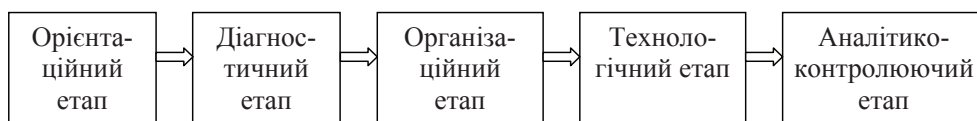

Рис. Етапи підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків

Орієнтаційний етап. На цьому етапі майбутньому психологу доцільно цілеспрямовано доповнити свою професійну компетентність аксіологічною складовою: збагатити власний суб'єктивний досвід теоретичними відомостями про цінності й ціннісні орієнтації, їх сутність, класифікаційні ознаки тощо. З іншого боку, студенту-психологу варто застосувати рефлексивні здібності задля самоаналізу, самовизначення, самоактуалізації з метою усвідомлення своїх цінностей і ціннісних орієнтацій.

Діагностичний етап. Майбутнім психологам варто провести моніторинг наявного в них типу професійної спрямованості, професійного мислення, системи професійно-особистісних якостей, мотивів професійної діяльності, рівнів пізнавальної активності. Зазначимо, що ретельна діагностика є умовою ефективності діяльності студента-психолога на наступному етапі.

Організаційний етап. На цьому етапі відбувається визначення майбутнім психологом мети (цілей) та очікуваних результатів діяльності. Розвивальній і формувальній меті логічно надавати життєтворчого спрямування (формулювати як життєтворчу мету) й визначати як певне завдання щодо формування й розвитку професійної компетентності. Окрім того, варто формулювати очікувані результати підготовки, вказуючи конкретні якості характеру, життєві компетентності особистості студента, які мали б бути сформовані в процесі навчальної діяльності у вищій школі й виявлялися б в реальному житті.

Технологічний етап. У сучасній освіті України утвердилися особистісно зорієнтований, діяльнісний, синергетичний, проблемний підходи. Пріоритетними напрямками вважається впровадження компетентнісного (життєтворчого) й проектного підходів. Разом з тим умовою модернізації психологічної науки є активне запровадження технологічного підходу до навчання, який передбачає: технологічну компетентність студентів-психологів; застосування майбутніми психологами вже існуючих і розробку авторських методів психологічної роботи; послідовне інструментальне управління психічними процесами; гарантоване досягнення поставлених цілей професійної діяльності.

Аналітико-контролюючий етап. Технологію від методики відрізняють два моменти: гарантія кінцевого результату й проектування майбутнього навчального процесу. Будь-яка педагогічна технологія передбачає етап відстеження ефективності цілеспрямованого педагогічного впливу, з метою чого дослідник здійснює аналітичну діагностику результативності навчання: знань, вмінь, навичок, способів розумових дій, особистісних якостей, особистісно-професійних компетенцій студентів.

На цьому етапі підготовки майбутніх психологів необхідно враховувати рівень сформованої професійної компетентності під час самостійної роботи студентів; проводити аналіз й оцінювання процесу професійного становлення в умовах навчання у вищому навчальному закладі.

Варто зазначити, що етапи підготовки майбутніх психологів до роботи з попередження віктимної поведінки дівчат-підлітків побудовано за логікою розгортання педагогічної технології, тому вважаємо за доцільне вести мову надалі про педагогічну технологію формування професійної компетентності студентів-психологів.

Таким чином, професійна підготовка як система інтегрованого навчання набуває сутнісного змісту в умовах навчально-професійної діяльності, гарантує майбутньому психологу творчу активність і підтримку в успішній професійній діяльності та в неперервному розвитку професійної компетентності.

Висновки. Результати дослідження вказують на те, що структура професійної підготовки майбутнього психолога повинна включати чотири взаємопов'язаних аспекти: розробка теоретичної моделі спеціаліста, яка передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості й діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних студентів; розробка змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблеми професійної компетентності.

Подальшого вивчення набувають положення щодо професійної підготовки студентів-психологів з урахуванням переходу до ступеневого навчання та інтеграції вітчизняної освіти у світову систему.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія ; психологія соціальної роботи» / О. І. Бондарчук. — К., 2008. — 34 с.
2. Бочелюк В. Й. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька. — К. : Центр навч. літератури, 2007. — 287 с.
3. Ігнатюк О. А. Обґрунтування основних компонентів педагогічної системи підготовки майбутніх інженерів до професійного самовдосконалення / О. А. Ігнатюк // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб.наук.пр. — Харків: НТУ «ХП», 2009. — Вип. 21 (25). — С. 305–314.
4. Солодухова О. Г. Психологічні механізми адаптації та соціалізації особистості / О. Г. Солодухова, В. Л. Солодухов // Вісник Харківського держ. ун-ту. — Х. : ХДУ, 1999. — № 439. — Ч. 4, 5. — С. 342–346. — (Серія «Психологія, політологія: Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві»).
5. Янцур М. С. Класифікація, аналіз та опис професій з практикумом : навчально-монографічний посібник / М. С. Янцур. — Рівне : РДГУ, 2000. — 250 с.

References

1. Bondarchuk O. I. Sotsial'no-psykholohichni osnovy osobystisnoho rozvytku kerivnykiv zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv u profesiyniy diyal'nosti : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora psykol. nauk : spets. 19.00.05 «Sotsil'na psykholohiya ; psykholohiya sotsial'noyi roboty» / O. I. Bondarchuk. — K., 2008. — 34 s.
2. Bochelyuk V. Y. Psykholohiya: vstup do spetsial'nosti : navch. posib. dlya stud. vyshchyykh navch. zakladiv / V. Y. Bochelyuk, V. V. Zaryts'ka. — K. : Tsentr navch. literatury, 2007. — 287 s.
3. Ihnatyuk O. A. Obgruntuvannya osnovnykh komponentiv pedahohichnoyi systemy pidhotovky maybutnikh inzheneriv do profesiynoho samovdoskonalennya /O. A. Ihnatyuk // Problemy ta perspektyvy formuvannya natsional'noyi humanitarno-tekhnichnoyi elity: zb.nauk.pr. — Kharkiv: NTU «KhPI», 2009. — Vyp. 21 (25). — S.305–314.
4. Solodukhova O. H. Psykholohichni mekhanizmy adaptatsiyi ta sotsializatsiyi osobystosti / O. H. Solodukhova, V. L. Solodukhov // Visnyk Kharkivs'koho derzh. un-tu. — Kh. : KhDU, 1999. — # 439. — Ch. 4, 5. — S. 342– 346. — (Seriya «Psykholohiya, politolohiya: Osobystist' i transformatsiyi protsesy u suspil'stvi»).
5. Yantsur M. S. Klasyfikatsiya, analiz ta opys profesiy z praktykumom : navchal'no-monohrafichnyy posibnyk / M. S. Yantsur. — Rivne : RDHU, 2000. — 250 s.

Бочелюк В. В.

аспирант кафедры практической психологии
Классический частный университет, г. Запорожье

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ К РАБОТЕ С ВИКТИМНЫМИ ДЕВУШКАМИ-ПОДРОСТКАМИ

Резюме

В статье проанализированы структурные компоненты подготовки будущих психологов к предупреждению виктимного поведения подростков. Определены мотивационно-ориентационный, личностный, операционно-технологический и рефлексивно-оценочный компоненты. Обоснована последовательность этапов проведения подготовки будущих психологов в условиях высших учебных заведений.

Ключевые слова: компоненты, модель, студенты-психологи, условия, формирование.

Bochelyuk V. V.

Postgraduate Department of Applied Psychology
Classic Private University, Zaporozhye

**STRUCTURAL COMPONENTS OF THE PREPARATION
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR WORK WITH VICTIMIZATION
OF THE TEENAGE GIRLS**

Abstract

In the article analyzes the structural components of the preparation of future psychologists to prevent victim behavior of adolescents. The purpose of the article — to analyze the structural components of training future psychologists to work to prevent provocative behavior of adolescent girls. Identified motivational- orientationally, personal, operational and technological and reflective-evaluative components. Justified sequence of steps for the preparation of future psychologists in higher education. The survey results indicate that the structure of professional training of psychologists should include four interrelated aspects: the development of theoretical models of specialist, which includes the development of standards (rules and regulations), requirements for the individual and of practical psychology; pre-selection of suitable vocational students; content development and training of psychologists practicing; the problem of professional competence.

Key words: components, model, students-psychologist, the conditions, the formation.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2014